

kih odnosa, naročito u njihovoj interakciji s istorijskim, društvenim, ekonomskim, nacionalnim i političkim činiocima, danas još uvek nema u odgovarajućem broju. Ono što to delo čini dodatno značajnim jeste činjenica da dolazi iz pera antropološkinje, koja je, kao predavač, već desetak godina unazad rado viđena gošća na nekoliko evropskih univerziteta, i koja u fokusu svog interesovanja ima istraživanje pojava upravo na području bivše Jugoslavije, u zemljama postsocijalizma i tzv. tranzicije: u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji. O tome, uostalom, svedoči i čitav niz objavljenih studija, radova i naučnih članaka koje do danas ima iza sebe, a u kojima se bavi: vlasništvom, pravom, sukobima i pomirenjem, ekonomskim i prisilnim migracijama, međuetničkim odnosima, nacionalizmom, kolektivnim identitetima, srodstvom i porodicom, itd.

Aleksandar Pavlović

Uticaj Interneta na promenu načina poslovanja i razumevanja tržišta: izazovi i problemi

Povodom knjige **Manuela Kastelsa, Internet galaksija. Razmišljanja o Internetu, poslovanju i tržištu**, Naklada Jenski i Turk, Zagreb, 2003.

Knjiga Manuela Kastelsa¹ nudi nam istoriju Interneta, njegov uticaj na razvoj

¹ Manuel Kastels je rođen u Španiji 1942. Posle dvanaest godina provedenih na Sorboni, radi kao profesor sociologije, gradskog i regionalnog planiranja na Univerzitetu Kalifornija. Bio je gostujući profesor na petnaestak univerziteta širom sveta, i pozvani predavač na stotinak akademskih i profesionalnih institucija u trideset i pet zemalja. Objavio je dvadesetak knjiga, među kojima i triologiju *Informacijsko doba: Privreda, društvo i*

ekonomije novog tržišta, analize politike Interneta (kroz primenu u političkom životu i posledice koje ostavlja na nove oblike privatnosti), geografski pregled mreže razmatranja o posledicama globalne digitalne podele. Pisanje o Internetu i globalizaciji shodno problematici koja je analogno tome praktično neminovnost, ne prolazi bez kontekstualizacije odnosa moći u svetu utemeljenih na događajima sa kraja osamdesetih godina prošlog veka kada počinje raspad Sovjetskog saveza. Razvoj Interneta koji se nastavio devedesetih godina možda objašnjava globalnu supremaciju Zapada, pa se tako prividno stvarao utisak da je ostatak sveta izgubio u trici za ovladavanjem informacionim tehnologijama.

U prvom poglavlju koje je posvećeno počecima Interneta, autor s pravom tvrdi da se u Internetu spaja neverovatna formula koja predstavlja zajednički interes razvoja visoke tehnologije, vojnih istraživanja i slobodarske kulture. Hladni rat je nesumnjivo bio razlog njegovog razvoja. Usled toga, najglobalnija od globalnih mreža nije prešla samo u domen poslovnog sveta (Castells 2003, 31-32). To bi jednostavno bilo previše rizično, a kasnije poglavlje u knjizi o formiranju novog tržišta, novog načina poslovanja i novih stepena rizika u potpunosti potvrđuje ovaj stav. Naime, teret takve vrste rizika lakše podnose udružene snage, pa je u ranim počecima Interneta dobro došla bila i pomoć vojnog ministarstva SAD. Prošlo je dosta vremena dok važnost mreže u svim domenima koji su učestvovali u njenoj izgradnji nije postala suštinska.

kultura. Bio je član vrhunskog ekspertnog tima Evropske komisije o informacijskom društvu (1995/1997) i savetničkog tima generalnog sekretara Ujedinjenih nacija o informacijskim i komunikacijskim tehnologijama (2000/2001).

Kastels je svestan ideje koja je u osnovi Interneta, da je svakome pristupačan pa tako u načelu pre svega demokratski, kao i da će politika Majkrosofta (računari dostupni svima) uglavnom moći da se proširi na većinu. Da li će se onda ostvariti sanjani ideali demokratskog društva, ili nam taj napredak donosi neizvesnost, naizmenične globalne haose potaknute krizama u svetskim centrima moći? Možda je izvesnije da se barem u našoj mikrostrvarnosti, u odnosu na makro-težnje, može zapaziti tačnost i jednog i drugog. Internet nam pomaže, ali nas takođe izlaže neizvesnostima, poput onih da omogućava efikasniju prismotru, ili da smo njegovim korišćenjem više izloženi manipulaciji. Korisnici su generalno nesvesni funkcionisanja mreže jer takvim znanjima raspolazu mahom distributeri (Castells 2003, 187-193). Na sajtovima onlajn kompanija je, na primer, potrebno da potrošači ostave svoje lične podatke, kao i podatke o svojim potrošačkim prohtevima. Etička nedoumica koja ovde ostaje nerešena tiče se upotrebe tih podataka. Ubeđivanja da se koriste samo za planiranje ponuda nisu baš zadovoljavajuća, ali je primetno da većina ljudi odbija zaštitu privatnosti kako bi mogla da koristi Internet (Isto, 192-193). Predstave koje se odnose na kontrolu i nadziranje uz pomoć mreže osciliraju od dobrih ka lošim: njenom primenom u bezbednosne svrhe efikasnije se suzbijaju opasnosti od terorizma, elementarnih nepogoda, efikasnije se ratuje, dok negativne predstave uopšteno govore o tome da ona vodi u doba narušene privatnosti, ozbiljnih problema sa neodređenim predstavljanjem na mreži i hibridnim identitetima.

Koja je najdramatičnija posledica globalizacije iz ugla proučavanja Interneta? Kastels nesumnjivo uspeva da uveri čitaoca, iznoseći podatke koji referiraju na realnost globalne digitalne podele, da

oni koji nisu zadovoljni tekovinama postblokovskog doba ekspanzije neoliberalizma nisu samo konzervativne političke elite, već su to svi oni pojedinci, grupacije i slojevi na kojima se slama breme socijalne nejednakosti, današnjeg problema koji i eminentne eksperte ostavlja u nedoumici, da ne kažemo u nemoći, da predlože adekvatna i isplativa rešenja. Velike imovinske razlike i onemogućen pristup Internetu, finansijske ili ideološke prirode, očigledno idu zajedno.

Sasvim je opravdano tvrditi da je era globalizacije u kojoj živimo, pomognuta Internetom, na svetsku scenu donela nezapamćene haose u svetskoj ekonomiji. Njena povremena podrhtavanja, nekad manjeg, ali često i ozbiljnijeg intenziteta nesumnjivo su izvor velikih problema u svetu, ali se takvom kritikom ipak ne može osporiti iznvardan uspeh internet ere u tehnološkoj inovaciji, kao rezultat isplativе povezanosti nauke i ekonomije. Ova čvrsta veza je pokazala da može doneti zaradu, ali i gubitke onima koji posluju na novim poljima (Castells 2003, 116-117).

Inovacije e-ekonomije i kriza novog načina poslovanja zahtevaju prilagođavanje napretku novih informacionih tehnologija i elektronskoj ekonomiji. Neke stare kompanije aktivirale su se na području gde su se već oprobala preduzeća koja su učestvovala u početnim fazama razvoja Interneta.

Model velikog rasta, kao odlika ovog načina poslovanja, objedinjuje tehnološku inovaciju, poslovnu kreativnost i finansiranje od strane tržišta na osnovu očekivanja. Ono nije ograničeno na one koju počinju sa poslovanjem na Internetu ili kompanije koje isključivo posluju onlajn, kao što su AOL, Yahoo!, e-Bay i Amazon. Nalazi se i iza uspeha novih velikih tehnoloških kompanija (Intel, Cisco, Sun Microsystems, Dell, Oracle, EMC, čak i Hewlett Packard, te Micro-

soft u pionirskim danima). Sudbina tradicionalnih kompanija koje se ponovo pronalaze u novoj ekonomiji (poput Nokie ili IBM-a) takođe zavisi od njihove sponsonosti da na osnovu svog vrednovanja privuku ulagače na finansijskom tržištu. A to je vrednovanje funkcija tehnološke inovacije, poslovne inovacije i stvaranja imidža u finansijskom svetu (Isto, 94).

Od navedenih kompanija interesantan je slučaj sa preduzećem Nokia koje je nastalo u devetnaestom veku, u drugoj polovini dvadesetog se spajalo sa preduzećima raznih delatnosti, da bi se 1992. godine kompanija, zarad prilagođavanja novom tržištu načinu poslovanja, odrekla svih grana delatnosti osim onih vezanih za telekomunikacije. Dva slučaja, u kojima se kompanija našla u jesen 2000. kada su se njeni čelnici odlučili na korak prevremene objave očekivane zarade, mogu oslikati uspeh i rizik novog načina poslovanja. Posle pada akcija u leto iste godine ova kompanija je objavila da očekuje obećavajuću zaradu na kraju tromesečja, nakon čega se desilo da vrednost deonice naraste dvadeset sedam procenata u jednom danu. Takav potez čelnika sa sobom je nosio i veliki rizik, ali se ulaganje na kraju ipak isplatilo. Kompanija se pokazala sposobnom za novo poslovanje u vreme brzog prenosa informacija i neizvesnih oscilacija na tržištima (Isto, 103). Pored ovog uspeha, Nokia je pretrpela gubitke kada je iste godine došlo do kašnjenja sa jednim novim modelom mobilnog telefona. Primeri nam govore o neophodnoj spremnosti za inovacije ako je poslovni cilj uspeh na novom globalnom tržištu, ali nam govore i o sveprožimajućoj ekonomskoj globalizaciji koja zahteva stalnu budnost i ne toleriše kašnjenja.

Stvoren je novi globalno-virtuelni svet ekonomisanja, postajući jedinstvenim za sve koji žele da učestvuju u velikoj trci za profitom, da budu u toku s

najsvežijim dešavanjima i najpopularnijim trendovima svih vrsta. Kao i za probleme u bezbednosti, u samom načinu poslovanja dosta radnji je olakšano, moguće je trgovati na daljinu, doći do najnovijih informacija, ali i ovde se javlja kontroverza o opštoj pouzdanosti svega što je ovim omogućeno.

Značaj mreže na globalnoj ravni je neosporan. Sa Internetom je stvoren međuzavisni svetski sistem sa čvorištima u jednom delu sveta, na Zapadu, čime nije izbegnuta sudbina neuravotežene globalne kontrole nad primarnim resursima potrebnim za komunikaciju. Efekat ovakvog funkcionisanja se najbolje može objasniti Svetskom ekonomskom krizom, čiji je uticaj karakterističan domino efekt. Pad jedne celine povlači urušavanje ostalih. Kriza na Volstritu izaziva globalne potrebe, a nefunkcionalnost mreže katastrofu.

Sa novim poslovanjima i novim načinima ostvarivanja kapitalne dobiti došle su i inovacije u samom načinu rada. Kastels piše o plaćanju zaposlenima u deonicama, praksi koju je među prvima počeo da sprovodi Majkrosoft, o neophodnosti stalnog usavršavanja zaposlenih kako bi održali kontinuitet neprekidnog upoznavanja sa novim tehnološkim dostignućima. Kompanije na taj način obezbeđuju zadržavanje radne snage i malu opterećenost platama, ako se rad plaća u deonicama. Više rada i kontinuitet usavršavanja dovode do efikasnog poslovanja i nago milavanja vrednosti preduzeća. Druga pogodnost za koju Kastels, zajedno sa prvom, ocenjuje kao istorijska iznenađenja e-ekonomije tiče se nenagomlavanja radne snage (Isto, 106). Suprotno takvim pogodnostima, empirijske datosti globalnih ekonomskih teškoća koje u poslednjih godinu dana potresaju ceo svet, primoravaju nas na predostrožnost zbog preteće haotičnosti i rasta nezaposlenosti.

Pozivajući se na statističke podatke, Kastels piše da se u Evropi javlja potreba za radnicima na području informacionih tehnologija, čime se privlače doseljenici iz nerazvijenijih zemalja. Slično je i sa Amerikom. Tvrdi da "odliv mozgova" nije nužno gubitak za matične zemlje iseljenika, budući da ostaju otvorene mogućnosti da se migranti vrate sa kapitalom i znanjem kako bi doprineli tehnološkom razvoju i u matičnoj zemlji (Isto, 106-107).

Internet je stvorio novu ekonomiju, doprineo je da ona obuhvati najšire razmere i omogućio brže obavljanje poslova. Tokovi su postali veći, a čvorišta usijanija. Ali nije uspeo da u potpunosti otkloni mogućnosti izbijanja kriznih situacija, što verovatno i neće nikad ni biti odstranjeno iz stvarnosti globalnog kapitalizma. Iako je svim velikim firmama koje svoje poslovanje zasnivaju na Internetu jasno da neprekidno moraju pospešivati produktivnost radne snage onako kako to zahteva nov način poslovanja, ipak se dešavaju neminovni padovi nakon uspešnih godina finansijskog rasta. Posle padova opet, veoma brzo zahvaljujući efikasnosti mreže, dešava se da preduzeće opet beleži odlične rezultate, ali otvorena pitanja će se i dalje odnositi na iščekivanje prave vrednosti i preduzeća i novog tržišta. Neki analitičari su negirali činjenice da ovo tržište uopšte postoji i predviđali su njegov pad, koji se na milenijumskom prelazu i desio 2000/01 (Isto, 120).

Iz ove knjige se može zaključiti da stvaranje novog informacionog društva, njegovo neprekidno usavršavanje kako bi se udovoljilo zahtevu globalnog tržišta, i posle nekoliko decenija razvitka ne donosi pozitivne pomake u rešavanju velikih problema društvenih nejednakosti u svetu. U internet poslovanju izdaju se vrednosni papiri gotovo za sve, preduze-

ća se na berzama obično više razlikuju od njihove knjigovodstvene vrednosti (Isto, 99). Da li je to radikalna promena u sistemu vrednovanja čija je stvarnost zapravo nešto nepostojeće, manje vredno od onoga što o tome piše na mreži? Da li je svakome, ko je u ovom sistemu poslovanja, obezbeđena ova privilegija, odnosno opasnost? Uzgred, da li je svet nepostojećih, virtuelnih vrednosti, demokratski svet? Ovo su neka od pitanja koja ostaju otvorena.

Internet se razvio s idejom da bude svima dostupan, ali činjenica je da dobar deo svetske populacije nije u mogućnosti da sebi priušti tu mogućnost jer živi na rubu egzistencije. Na tom polju svaki veći projekat je nemoguć, verovatno najviše zbog toga što nalažu reformu u centrima svetske moći, koji još uvek nisu u stanju da se na to odluče. U prikazanoj knjizi to je, sudeći po svetskoj geografiji Interneta, najbolje opisano pojmom globalne digitalne podele. Krajnja socijalna nejednakost povezana je s logikom umrežavanja i globalnim dosegom nove ekonomije. Obrazovanje, informacije, nauka i tehnologija postaju ključni izvori vrednosti u ekonomiji utemeljenoj na Internetu. Jača osetljivost na nemirna kretanja globalnih finansijskih tokova, dolazi do ruralnih egzodusa, krize vladajućih sistema, javlja se globalna kriminalna ekonomija, slabe političke institucije, šire se bezakonje i građanski ratovi (Isto, 289-292). Ostaje nam da se prilagodimo mreži.

Ako na to nismo spremni, onda će se, kako kaže Manuel Kastels pri kraju ove svoje knjige, ona pobrinuti za nas. Takvom situacijom sigurno ništa ne bi mogli da dobijemo.

Čedomir Savković